

Alica Kapellerová – László Kovács. 150 rokov bratislavskej detskej nemocnice. Bratislava, Slovak Academic Press, 2005, 200 s.

Autory monografie o dějinách pediatrie a jejího institucionálního a personálního ukotvení v Bratislavě v 19. a 20. století jsou lékaři-pediatři, kteří po léta určovali (a určují) úroveň a rozvoj oboru; v kontextu takto vzniklých prací je tedy nutné ji posuzovat. Dějiny pediatrie jako lékařské a do velké míry i sociální péče o děti i jako specializované lékařské vědecké disciplíny jsou v Bratislavě spojeny od poloviny 19. století s rozvojem dětské nemocnice, založené již roku 1853; od tohoto založení se pak datuje oněch 150 let z titulu. Cílem autorů bylo pospojovat dosavadní publikované příspěvky k dějinám bratislavské pediatrie svých předchůdců z řad historiků i lékařů a vytvořit přehledný a pokud možno úplný obraz vývoje oboru v širších společenských a politických podmínkách období uherského, československého a slovenského (počínaje již koncem 30. let).

Publikace v jednotlivých chronologických kapitolách postihuje různé aspekty vývoje pediatrie v rámci nejprve nemocnice a po roce 1918 fakultní kliniky z hlediska institucionálního vývoje, umístění, stavebních proměn a materiálního vybavení, personálního obsazení, proměn zdravotní péče i významu pracoviště a jeho představitelů pro lékařskou vědu a po roce 1918 i výchovu lékařského dorostu. Nemocnice založená dobročinným ženským spolkem zahájila provoz roku 1857 a nesla od té doby jméno *Pressburger Franz Joseph Kinderspital*; od roku 1894 pak sídlila v nové budově. Krátce před zánikem rakousko-uherské monarchie se nakrátko stala klinickou základnou lékařské fakulty Alžbětínské univerzity, založené v roce 1912 (kapitola 1). Vysokou a mezinárodně uznávanou úroveň uherské pediatrie a péče o dítě zde reprezentoval Pál Heim, jmenovaný v dubnu 1918 profesorem pediatrie prešpurské lékařské fakulty. Byl jím až do září 1919, kdy byla Alžbětínská univerzita zrušena, respektive přesunuta do Pécsi (včetně Heima), aby ji nahradila nová „československá“ Univerzita Komenského.

Na to, že od bratislavských pediatriů a systému pediatrické péče, včetně nemocniční, zděděného z uherského období, bylo čemu se učit, vzpomínali později pražští profesori Brdlík a zejména Švejcar. S Jiřím Brdlíkem je spojeno další období dějin bratislavské dětské nemocnice, převzaté po založení Univerzity Komenského od zrušené Alžbětínské univerzity a zprovoznění její lékařské fakulty jako klinického pracoviště v roce 1919. Brdlíkově období (1919–1930), během kterého byla vychována (nejen v pediatrii) nová slovenská lékařská a akademická generace, je představeno ve 2. kapitole. Zvláštní pozornost je věnována prostoro-rovému umístění kliniky a provozu jejích specializovaných oddělení (kojeneckého, chirurgického), osobnostem Brdlíkových spolupracovníků, zejména habilitovaných (Čechů i Slováků), výuce i vědecké produkci a především léčebné,

preventivní a sociálně-zdravotní (mj. problémy dětské tuberkulózy nebo výživy) činnosti pracoviště. Zásluhy českých profesorů (vedle Brdlíka hlavně K. Hynka a G. Müllera) o vznik a rozvoj bratislavské lékařské fakulty i celé univerzity v jejích počátcích jsou v publikaci, především díky bohaté dosavadní literatuře, slovenskými kolegy spravedlivě hodnoceny (včetně negativních stránek). Nutno zdůraznit (což však autoři publikace taktně nečiní), že na rozdíl od řady kolegů z jiných oborů Brdlík včas vychoval vlastního slovenského nástupce a odešel zpět do Prahy, takže se vyhnul z českého pohledu potupnému a nespravedlivému vyhnání po získání slovenské autonomie koncem roku 1938.

Rozvoj moderní slovenské pediatrie je tak datován nástupem Alojze Jána Chury v roce 1930 a zahrnuje i období první slovenské samostatnosti v letech 1939 až 1945 (3. kapitola). Také v této kapitole je zvláštní pozornost věnována jak sociálním aspektům odborného působení kliniky a jejích zaměstnanců v čele s přednostou (sociální pediatrii, lékařské sociologii), tak specializovaným podoborům (dětská chirurgie a otorinolaryngologie). Jen velmi stručně je zmíněno Churovo problematické působení ve funkci úřadujícího rektora Slovenské univerzity v letech 1940–1942, za které byl v roce 1945 zbaven funkce přednosty kliniky. Kratším obdobím mezi koncem války a vytvořením Krajské dětské nemocnice v roce 1952 se zabývá 4. kapitola, zaměřená na osobnost docenta Ivana Hečka. Také jeho univerzitní kariéra byla po roce 1948 přerušena z politických důvodů.

Další přelom ve vývoji bratislavské dětské nemocnice jako vrcholného pracoviště slovenské pediatrie, zřízení Krajské dětské nemocnice v roce 1952, je kladen do kontextu příznivého populačního vývoje v poválečném Československu, za kterým však vývoj pediatrické péče, zejména v některých oblastech Slovenska, zaostával. Druhá, větší část publikace, je tak zaměřena na druhou polovinu století (1952–1991). V samostatných kapitolách se dostává celkem vyvážené pozornosti jednotlivým, dále se specializujícím pracovištím, vyrostlým z původní bratislavské dětské nemocnice, respektive kliniky: 2. dětské klinice zajišťující výuku pro pediatrický směr lékařského studia (přímé pokračovatelce dosavadní kliniky v původních prostorách dětské nemocnice v Lazaretské ulici), historicky mladší 1. dětské klinice (určené pro všeobecný směr), klinice dětské chirurgie (osamostatnila se roku 1953) a klinice dětské otolaryngologie (osamostatněná až roku 1985). Tyto kapitoly jsou zpracovány méně vyváženě, převážně dokumentaristicky (přehledy, biografie, tabulky, bibliografie), zčásti převzetím z již existujících časopiseckých publikací. Publikaci uzavírají stručné kapitoly o spolupráci českých a slovenských pediatriů (parafráze samostatně publikovaného článku), o Dětské fakultní nemocnici po roce 1991 (tj. od jejího přestěhování do novostavby) a o dalších pediatrických pracovištích, zvláště fakultních, mimo Bratislavu.

Čtivosti a užitečnosti publikace napomáhají přílohy: několik editovaných textů profesorů Brdlíka a Švejcara, bohatý obrazový doprovod, řada přehledných tabulek. Samozřejmostí je seznam použitých pramenů a sekundární literatury a německé i anglické resumé. Celkově lze publikaci, přestože není založena na původním výzkumu, ale je jen shrnutím dosavadních znalostí, hodnotit jako celkem zdařilou a užitečnou i pro českého čtenáře.

PETR SVOBODNÝ

Karel Chobot. Dějiny hmyzu v obrazech, dějiny obrazu hmyzu. Historie a vývoj zobrazování hmyzu a ilustrace v entomologii. Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2010, 406 s.

Autor vystudoval biologii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze a mezinárodní vztahy na Fakultě sociálních věd téže univerzity, postgraduálně následně studoval ještě obor filozofie a dějiny přírodních věd na PřF UK. V současné době působí jako vedoucí odboru monitoringu biodiverzity v Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR.

Jak předesílá podtitul knihy, autor svou práci věnuje „vývoji a dějinám zobrazování hmyzu či alternativně poněkud úžeji dějinám entomologické ilustrace“ (s. 9). Hlavním cílem je podle něj zmapovat a popsat základní tendence a směry ve vývoji zobrazování hmyzu, zvláště ve vztahu k entomologii (s. 10). Vlastní text je rozčleněn do jedenácti různě dlouhých oddílů či kapitol: Základní východiska a nástin pojmů, Dějiny zobrazování hmyzu, Brouk (skarabeus, roháč, chroust, slunéčko i mandelinka), Sarančata a kobyly, Svítilka, Kudlanka, Včela, Moucha, Linného síť'okřídli – mravkolev, vážky a další, Motýli a konečně Veš, blecha, štěnice. Kromě specifické první kapitoly obsahují ostatní oddíly podkapitoly, které v obměnách názvů odkazují většinou k projednávanému časovému úseku (například pododdíl Antika, Středověk), k významnému tvůrci či autorům, kteří dané období zastupují (Dürer, Bionomové, Mikroskopici aj.), důležitému regionu z hlediska vyobrazení hmyzu (Německý kulturní okruh, Francie, Anglosaská oblast) či k entitě, jakou je umění nebo věda.

Nejprve poskytuje autor čtenáři jakýsi obecný úvod či vhled do tématu. Poněvadž je podle něj „pravidelným a užitečným zvykem definovat na počátku pojmy a předmět zájmu, ačkoli se na první pohled jeví zřejmé“ (s. 13), nabízí čtenáři v části knihy, kterou chápu jako předkapitulu, poctivě základní východiska a nástin pojmů. Na dvaceti pěti stránkách seznamuje čtenáře s pojmy, jako je

„entomologie“, „hmyz“ či „vědecká ilustrace.“ Za vhodně zařazené považuji zvláště úseky věnované teorii a historii vědecké ilustrace, které Chobot skromně označuje pouze za „nástin“. Následující kapitola, která nese název Dějiny zobrazování hmyzu, vedle těchto oddílů ovšem již působí jako vcelku ambiciózní projekt. Autor se v ní snaží postihnout vývoj zobrazování hmyzu od pravěku až po dvacáté století a tento záměr v podstatě naplňuje. Negativum spatřuji v tom, že informacemi rozhodně nešetří a snaží se zmínit „vše“. Zvláště tato část díla možná proto působí jako ucelený souhrn jmen a děl, které autor doplňuje základní charakteristikou práce tvůrců obrazů hmyzu a částečně také dobovým kontextem.

Navzdory všezahrnující povaze práce, která se snaží postihnout v podstatě celé dějiny zpodobňování hmyzu, vyzdvihuje Chobot nicméně již v úvodu období, které považuje za klíčovou etapu pro entomologickou, biologickou či obecně vědeckou ilustraci – šestnácté a sedmnácté století. Poukazuje zejména na úsilí tehdejších výtvarníků zobrazovat detaily a drobnosti, a to i u hmyzu (s. 10). Při pohledu na obsah knihy je důraz na toto období zřetelný ve druhé kapitole, v níž se autor zabývá dějinami zobrazování hmyzu obecně, a následně v některých úsecích analyzující ilustrace konkrétního druhu hmyzu (například brouků, včel). V ostatních sekcích, věnovaných kupříkladu mouchám či vším, blechám a štěnicím, je méně zřejmý, nikoliv však nedostatečný. Stežejnímu období Chobot věnuje tolik pozornosti, kolik může, aby zachoval soudržnost celku díla (hlubší analýzu raně novověkých vizualizací hmyzu nabízí například kniha Janice Neriové *The Insect and the Image: Visualizing Nature in Early Modern Europe, 1500–1700*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 2011). Ucelenost práce Karla Chobota má podpořit rovněž dělení textu na úvodní část (první kapitola), obecnou a spíše přehledovou a popisnou část, kterou představuje druhá kapitola, a zbytek knihy, v níž se autor snaží postihnout v předchozím oddíle charakterizované vývojové tendence zobrazování konkrétních vybraných zástupců mikrosvětla. Při této metodice práce se autor nicméně nevyhýbá (v rámci druhého a třetího úseku) častému opakování informací. Takový opětovný výskyt jistých pasáží ovšem nemusí být na škodu.

Veskrze pozitivně působí zařazení množství černobílých ilustrací, které autor zasadil přímo do textu. Někdy více, někdy méně se těmto obrazům daří rozbít popisnou řadu pasáží díla, shluk jmen a charakteristik vyobrazení hmyzu, v nichž se čtenář (navzdory většímu počtu kratších kapitol) může občas ztráct. Aby svůj text autor podložil opravdu dostatečným počtem ilustrací, umístil nedaleko za polovinu díla ještě samostatnou barevnou obrazovou přílohu čítající čtrnáct listů. Považuji ji rovněž za vhodně zařazenou.

Překlepů či tiskařských chyb je v textu minimálně, není tedy nutné ani vhodné se o nich rozepisovat. Co se týče faktických chyb, dovoluji si jednu poznámku. Zarazily mne například obecné údaje o poměrně slavné knize Roberta Hooka

Micrographia (1665). Na stránce 73 Chobot udává, že Hookova kniha obsahuje na dvaceti šesti tabulích šedesát dva obrázky, z nichž hmyz je přítomen na třinácti tabulích. Pokud ale Chobot ztotožňuje pojem „tabule“ s anglickým výrazem *scheme*, jimiž jsou v originále jednotlivé listy s ilustracemi označeny, nalezneme jich v díle třicet osm. „Obrázů,“ které se na těchto tabulích objevují a které Hooke při větším počtu označuje jako *figure*, resp. *fig.*, se v díle nachází více než sto (pokud bychom ale v *Micrographii* počítali zvláště každou jednotlivou kresbu hmyzu, tj. i tu, která se objevuje na listě samostatně a je tedy označena pouze jako *scheme*, číslo bude ještě vyšší). Samotný hmyz a jeho části je nakonec podle mého názoru zachycen na patnácti tabulích.

Nehledě na tyto nejasnosti jsem přesvědčena, že studentu či badateli poskytne Chobotova práce potřebnou orientaci v problematice zobrazování hmyzu napříč dějinami a pohodlně si v ní najde základní informace, od nichž se může v rámci svého studia či práce odrazit dále. Knihu bych proto doporučila především studentům a badatelům, kteří vyžadují ucelený vstupní materiál do problematiky vědecké ilustrace ve vztahu k entomologii. Protože je svým tématem i způsobem jeho zpracování unikátní a v českém prostředí ojedinělá, doporučila bych i všem, kteří se jako autor zajímají o sledování tendencí ve vývoji zobrazování hmyzu, o entomologické ilustrace, případně o vědecké ilustrace vůbec, aby si knihu zakoupili. Navzdory dražší, ale kvalitní barevné obrazové příloze, je cena knihy přijatelná.

MONIKA ŠPELDOVÁ

Libor Koudela. O pojetí křivky. Kanina, OPS, 2013, 267 s.

Je jen málo matematických pojmů, se kterými se v životě setká opravdu každý člověk, a to už velice záhy. Jedním z nich je pojem „křivka“ (nebo také laicky „čára“) – dejte malému dítěti do ruky tužku a list papíru a určitě se brzy pokryje papír změtí čar (křivek). Z této dětské činnosti vyplývá i intuitivní pohled na to, co to křivka je – je to dráha pohybu, např. hrotu tužky po papíře. Z této intuitivní představy vycházejí i základní vlastnosti, které by křivka měla mít – spojitost a jednorozměrnost.

Snaha definovat křivku matematicky přesně začala už ve starořecké matematice. Eukleidés ji ve svých *Základech* definuje jako „délku bez šířky“. Postupně se ukázalo, že definovat matematicky přesně křivku není tak snadné. Snaha o takovou přesnou a vhodnou definici vedla k tomu, že se v moderní matematice křivka

definuje různě v různých oblastech matematiky – jinak ji definuje diferenciální geometrie, jinak matematická analýza a jinak topologie. Společné pro všechny tyto definice je to, že zahrnují i křivky, které si představujeme intuitivně jako dráhu pohybu, ale v každém z přístupů se objevují i křivky, které autor recenzované publikace nazývá „patologické“. Právě patologické křivky sehrály významnou roli při utváření celé řady nových matematických pojmů, které zdánlivě nemají s křivkami nic společného.

Ve světové literatuře je možno nalézt stovky knih věnovaných historii křivek. V původní, česky psané literatuře posledních let je historii křivek věnována monografie Lenky LOMTATIDZE. *Historický vývoj pojmu křivka* (Nadace Universitas v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně a Česká matematická společnost, 2006, 239 s.), která se zabývá vývojem pojmu „křivka“ od nejstaršího období až do počátku 20. století. Tato monografie končí přehledem definic křivky v různých oblastech matematiky. Recenzovaná monografie Libora Kouředy na ni navazuje. Autor se nezabývá historií pojmu křivka, ale vybral si několik přístupů ke křivkám především z pohledu matematické analýzy a topologie, rozebírá podrobně jejich historický vývoj a rovněž to, jak ovlivnily podobu celé řady matematických pojmů.

První kapitola knihy se nazývá Problém rektifikace. Rektifikace znamená „narovnání“ (nahrazení lomenou čarou) křivky tak, abychom mohli změřit její délku. Není překvapením, že historicky první křivka, která byla podrobena rektifikaci, byla kružnice. Ve starořecké matematice se problém rektifikace kružnice objevil zcela přirozeně s řešením jedné ze základních úloh starořecké matematiky – kvadratury kruhu. Autor podrobně dokumentuje vývoj metod rektifikace křivek (kružnice, spirály, šroubovice, cykloidy...) od starořecké matematiky až do konce 19. století a ukazuje, jak snahy o rektifikaci křivky ovlivnily vývoj infinitesimálního počtu a především pojmu limity nekonečné číselné posloupnosti.

Oblastí matematiky, kterou pojem křivky významně ovlivnil, byla matematická analýza a především teorie funkcí. Její vývoj od poloviny 18. do počátku 20. století je podrobně popsán v kapitole Křivka jako obraz intervalu. Základem je Jordanova definice (rovinné) křivky z roku 1887. Podle této definice je rovinná spojitá křivka množinou bodů se souřadnicemi $x = f(t)$, $y = \varphi(t)$, kde f a φ jsou spojitě funkce reálné proměnné t . Pokud se na t díváme jako na čas, dostáváme definici rovinné křivky, která přesně odpovídá intuitivní představě křivky jako dráhy pohybu. Brzo se však ukázalo, že existují Jordanovy křivky, které se intuitivní představě vymykají. Mezi tyto patologické křivky patří ty, které procházejí každým vnitřním bodem čtverce (např. Peanovy křivky) a odporují tak představě jednorozměrnosti křivky. Kromě toho existují Jordanovy křivky, které nemají tečnu v žádném bodě, což zase odporuje jiné představě, že totiž spojitá křivka má tečnu ve všech bodech s výjimkou konečného počtu bodů.

Existence patologických křivek proto donutila matematiky dokazovat i tvrzení, která se zdála z intuitivního pohledu zřejmá a významně ovlivnila pohled na celou řadu pojmů z teorie funkcí. Právě patologické křivky či patologické funkce posloužily jako příklady k vyvracení intuitivně očekávaných výsledků.

Další oblastí matematiky, kterou snaha o definici křivky významně ovlivnila, je topologie. Tomu se věnuje třetí kapitola, nazvaná Křivka jako kontinuum. Snaha o definici křivky nezávislé na pohybu vedla nejdříve k nutnosti definovat přesněji pojem spojitosti a dimenze množiny. Stručně řečeno: spojitá veličina (kontinuum) se skládá z částí, které jsou spojeny tak, že kde končí jedna, začíná druhá a mezi nimi není nic, co by nebylo součástí této veličiny. Toto pojetí kontinua vede ke Cantorově pojetí křivky jako lineárního kontinua. Cantor ovšem nedefinoval lineárnost (jednorozměrnost vyjádřená v Euklidově definici jako délka bez šířky) křivek. Přesná definice dimenze libovolné množiny byla podána nezávisle Urysonem v roce 1925 a Mengerem v roce 1926. Dostáváme tak definici křivky jako „jednorozměrného kontinua“. Tato definice se nápadně podobá nejstarší definici Eukleida a zahrnuje patologické křivky, jako je tzv. Sierpiňského koberec a jeho trojrozměrná podoba zvaná Mengerova univerzální křivka. Velká pozornost je v monografii věnována vztahu mezi křivkami v Jordanově a Cantorově pojetí, kupříkladu je popsán původní Sierpiňského důkaz, že Sierpiňského koberec je současně i Jordanovou křivkou.

Studium vlastností křivek významně přispělo k rozvoji teorie míry (velikosti) bodové množiny. Pokud se na míru díváme jako na zobecnění pojmů délky (lineární míra), obsahu (dvourozměrná míra) a objemu, je křivka charakterizována nenulovou lineární mírou a nulovou vícedimenzionální mírou. Ve čtvrté kapitole Délka, míra a dimenze se text recenzované knihy vrací nejdříve opět k měření délky křivky, ale tentokrát z pohledu teorie integrálu. Podrobně je popsána historie pohledu na lineární míru od Cantora k Lebesguovi a Caratheodorymu.

Poslední, pátá kapitola knihy se nazývá *Fraktální křivky*. Pojem fraktálu se objevil v polovině 70. let 20. století. Je to tedy problematika poměrně nová a v české literatuře málo zastoupená. Už samotná definice fraktální křivky je složitá a nejednoznačná. Nejjednodušší je definovat fraktální křivku podle jejích vlastností: žádná její část není rektifikovatelná a je sobě podobná – fraktální křivka je sjednocením konečného počtu částí, z nichž každá je zmenšenou kopií celku. Ze své podstaty tedy fraktální křivky patří mezi patologické křivky a naopak celá řada již dříve známých patologických křivek patří mezi fraktální křivky.

Autor monografie je vysokoškolský učitel, který působí na Univerzitě Pardubice. Vznikla na základě jeho dlouhodobého studia a zájmu o danou problematiku a jejím základem je jeho disertační práce, obhájená v roce 2012 na Matematicko-fyzikální fakultě Karlovy univerzity v Praze. Kniha není psána strohou matematickou formou – definice, věta, důkaz. Autor zvolil souvislý text s minimem

matematických vzorců, což činí monografii čtivější i pro čtenáře, který není matematikem. Četba však vyžaduje znalost alespoň základních matematických pojmů, jakými jsou funkce a jejich spojitost, derivace, integrál a míra.

JOSEF JANYŠKA

Doubravka Olšáková. Věda jde k lidu! Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a popularizace věd v Československu ve 20. století. Praha, Academia, 2013, 678 s. ISBN 978-80-200-2318-6

Řadu aktuálních titulů k dějinám československé vědy, resp. vědní a vysokoškolské politiky ve 2. polovině 20. století¹ rozšířila Doubravka Olšáková svou objemnou prací o „společnosti s dlouhým jménem“ (jak ji současníci s notnou dávkou ironie občas nazývali), tj. *Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí*. Název ovšem zcela nevystihuje skutečný obsah: autorka sice zařazuje dějiny této instituce do širšího historického kontextu tzv. lidového vzdělávání,

¹ Viz např. Alena MÍŠKOVÁ – Martin FRANC – Antonín KOSTLÁN (eds.). *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha, Academia, 2010; Martin FRANC. *Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunist*. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010; Igor JANOVSÝ – Jana KLEINOVÁ – Hynek STRÍTESKÝ (eds.). *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960*. Praha, Národní technické muzeum, 2010; Ivana LORENCOVÁ – Michal NOVOTNÝ (eds.). *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století*. Praha, Národní technické muzeum, 2011; Ivana LORENCOVÁ (ed.). *Věda a technika v Československu od normalizace ke transformaci*. Praha, Národní technické muzeum, 2012; Soňa ŠTRBÁŇOVÁ – Antonín KOSTLÁN. *Sto českých vědců v exilu. Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*. Praha, Academia, 2011; Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Práce z dějin vědy, sv. 23. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011; Miroslav ŠMIDÁK. *Institucionální vývoj Československé akademie věd v letech 1960–1969 očima jednoho z přímých aktérů*. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011; Pavel URBÁŠEK – Jirí PULEC. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2012; Tomáš HERMANN – Doubravka OLŠÁKOVÁ (eds.). *Plánování socialistické vědy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*. Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2013; Dušan KOVÁČ et al. *Dějiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava, Veda, 2014 aj.

především za 1. republiky či krátce po 2. světové válce (Volná myšlenka, Socialistická akademie, Dělnická akademie, Masarykova sociologická společnost, Masarykův lidovýchovný ústav aj.), stručně sleduje i mezinárodní kontext, nicméně končí svou práci výhledem do normalizačního období – avizovanou popularizací věd se tedy v celém časovém rozsahu 20. století nezabývá. I tak ovšem zpracovala látku, kterou není možno při studiu dobových společenských funkcí vědy, resp. vědní politiky minulého režimu a jeho světonázorově-ideologického ukotvení pominout.

Obsahové rozvržení látky není příliš přehledné; obecněji pojaté kapitoly jsou střídány zevrubnými exkursy (např. o vědeckopopularizační ofenzívě v podobě výstavby husté sítě planetárií, s. 272–285), občas bylo nutné opustit základní chronologickou linii. Názvy jednotlivých kapitol jsou zvoleny s ambicemi spíše literárními, tak např. kapitola líčící dějiny Společnosti v letech 1952–1957 (s. 100–156) nese lehce ironizující titul Světloňoši, bilanční kapitola pro období následující (zhruba do r. 1957, ovšem s řadou časových přesahů, s. 286–303) je pak „symbolicky“ nazvána Kukuřice a boj proti revizionismu; podobný charakter mají i názvy některých podkapitol.

V úvodních pasážích knihy (s. 11–34) se autorka zabývá místem a rolí vědy, resp. popularizace vědy v režimech, které se odvolávaly na marxisticko-leninské učení (od Komunistického manifestu z r. 1848 až po klíčové práce V. I. Lenina a J. V. Stalina) a které si vytvořily specifické instrumenty pro demonstraci „vědeckého charakteru“ způsobu svého vládnutí. Autorka zde zvláště na české materii (Ladislav Štoll, Zdeněk Nejedlý, Jan Mukařovský a další) věnuje pozornost změně paradigmatu pozitivistické „nestranické“ vědy v žádaný model „stranické“ vědy i umění, který měl i intelektuály starého typu překovat v ideologicky žádanou „pracující inteligenci“. Zde ovšem svůj základní chronologický rámec (od 50. let až po tzv. normalizaci) překračuje a rozebírá i normalizační koncept „socialistické vědy“ v pozdních pracích Radovana Richty a dalších, resp. recepci tehdejších sovětských diskusí, ústících v dobové přivlastnění „socialistického vědce“ vládnoucím režimem a potažmo i v posvěcení tehdejší ideové a společenské nehybnosti: „V socialistické společnosti proto neexistuje rozpor mezi normami, které determinují vědecký proces, a normami, jež determinují všední život...“²

Následující čtyři kapitoly (s. 35–178) přinášejí historii rané fáze Společnosti a dokládají též návaznost na příbuzné instituce vzniklé během 1. republiky a bezprostředně po roce 1945 a na mnohdy zakladatelské dílo jejich aktérů. Sledují peripetie jejího založení, zejména s ohledem na střet nejen dvou odlišných

² Semen Romanovič MIKULINSKIJ – Radovan RICHTA (red.). *Socialismus a věda*. Praha, Academia, 1982, s. 284.

konceptů, ale i osobních ambicí Gustava Bareše a Ladislava Štolla – jednoho více zaměřeného na kopírování sovětského vzoru a tamní Vsesvazové společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, druhého více orientovaného na „historická zavazadla“ institucí již existujících, ostatně již před r. 1952 notně zglajchšaltovaných (Socialistická akademie uměle sloučena s Dělnickou akademií) či zbavených původního volnomyšlenkářského náboje (Volná myšlenka a navazující Svaz občanů bez vyznání) či nově zaměřených spíše „lidovými“ směrem (Národní technické muzeum). Podrobně jsou rozebrány zakládající dokumenty Společnosti, osobní kariéry významnějších funkcionářů a aktivistů, přednášková, publikační a další veřejná činnost (kvantitativní ukazatele, tematická těžiště). Pozornost je věnována napjatým vztahům Společnosti k Československé akademii věd, které vyplývaly nejenom z osobních rivalit (jakkoliv ve vedení Společnosti nacházíme přední osobnosti ČSAV jako Vilibalda Bezdíčka, Františka Šorma, Josefa Macka či později Ivana Málka), ale i z odlišných představ o podobě některých společných projektů (periodik) či o ideálním poměru mezi vědeckou a „osvětovou“ prací. Přední vědci mj. stěžovali pro aktivity v rámci Společnosti dostatek času.

Další kapitoly se věnují speciálním problémům a prioritám Společnosti, např. její úloze v tzv. socialistické proměně venkova (s. 179–200) a s tím souvisejícím vztahům k Československé akademii zemědělských věd a její Ústřední komisi pro kulturní a osvětovou práci v zemědělství, dále postoji Společnosti k dobovým, silně ideologizovaným sporům o Viljamsovu trávoplní soustavu a k mechanickému přejímání sovětských „zkušeností“ obecně, či sebekritické reflexi československé vědy z r. 1956 na základě analýzy konkrétních materiálů Společnosti (s. 201–211). Samostatná kapitola je věnována významnějším vědcům, kteří v ní aktivněji působili, často špičkovým odborníkům ve svých oborech, např. lékařskému fyzikovi Jaroslavu Šafránkovi, kritickému vůči oficiální vědní politice, radiologovi Václavu Švábovi, balneologovi Karlu Přerovskému, pediatrům Otakarovi Teyschlovi a Ferdinandu Démantovi, psychologovi Josefu Linhartovi a dalším. Stranou nezůstávají ani klíčové osobnosti humanitních věd (at' v kladném či záporném smyslu), jako byli např. historikové František Kavka, Václav Král či Josef Kočí. Na první pohled asymetricky působí samostatná kapitola o Josefu Mackovi v čele Společnosti – kapitola v této podobě však oprávněná, neboť na jeho osobě lze sledovat prototyp ambiciózního „vědce nového typu“, který rychle vystřídal garnituru nemarxistických předchůdců-historiků, spojil vědeckou dráhu s organizační činností ve službách KSČ jak na půdě ČSAV, tak především ve vedení Společnosti, a přispěl k její silnější ideologizaci především v oblasti tzv. vědeckého ateismu a vědeckoateistické propagandy, jakož i k další cílené nápodobě sovětského institucionálního vzoru. Autorka hodnotí Mackovu činnost především na půdě Společnosti a na základě souvisejících pramenů, jen

in margine tak připomíná jeho významné (pozdější) vědecké výstupy. To se ale týká prakticky všech osobností, jimž se věnuje detailněji.³

Další blok kapitol pojednává o zvláště výrazných dílčích oblastech činnosti Společnosti. Sem patří především ediční politika (s. 304–325), která zahrnovala kromě rozšířených populárně-vědních brožur i klíčové časopisecké tituly jako *Věda a život*, *Mezinárodní politika* a od r. 1959 též legendární historickou revue *Dějiny a současnost*, jejíž stále výraznější kritický kurs a následná kritika z nejvyšších míst se později staly pro Josefa Macka osudnými. Značná plocha je věnována konceptu lidových univerzit a lidových akademií (s. 326–372) jako nejrozšířenějších forem dobového vzdělávání dospělých (mimoškolního vzdělávání). Výklad je pro ilustraci doplněn informačně zbytnou, třicetistránkovou (!) přílohou o konkrétních tématech doporučených přednáškových cyklů pro tzv. lidové akademie, vesnické akademie a zemědělské akademie. Důležitá je kapitola o mezinárodní spolupráci, včetně spolupráce „přes železnou oponu“ (s. 373–409). Bezpochyby lze souhlasit s tvrzením, že zejména v 60. letech přispěly smlouvy Společnosti o zahraniční spolupráci k zlepšujícímu se renomé Československa, mj. i díky prezentaci tehdejších ekonomických reforem. Nepřekvapuje, že spolupráce se Sovětským svazem měla v té době často formální a ideologicky silně podvázaný charakter, v němž zejména od konce 50. let dominovala tenkrát preferovaná oblast vědeckého ateismu. Méně formální byla ovšem spolupráce s ostatními socialistickými státy či projekty, které právě dosud jednostranně chápané téma tzv. vědeckého ateismu posouvaly do roviny otevřeného dialogu mezi marxisty a křesťany, např. na velmi dobře obeslané mezinárodní konferenci Problém lidské aktivity v marxismu a křesťanství, která byla uspořádána v r. 1967 ve spolupráci se západoněmeckou Paulus-Gesellschaft v Mariánských Lázních. Hned po r. 1970 byl ovšem tento kurs opuštěn a znormalizovaná Socialistická akademie (staronový název Společnosti byl používán od r. 1965 a pak znovu po krátké přestávce od r. 1973) se opět věnovala jedné ze svých dřívějších hlavních priorit, tj. ortodoxně pojímanému „rozvíjení vědecko-ateistické propagandy“ dle přísně sovětského stříhu. Této problematice se autorka navíc věnuje v samostatné kapitole (s. 410–450), a to jak retrospektivně (návaznost na předválečné organizace jako Spolek Augustina Smetany či Volná myšlenka československá), tak i v normalizačním období. V textu se ovšem často nerozlišuje mezi vlastním působením Společnosti (Socialistické akademie) na tomto poli a komplexní

³ Autorka tak vyplňuje citelnou mezeru v jinak zevrubné, ale spíše na vědecké dílo Josefa Macka soustředěné monografii z pera B. Jirouška. Srov. Bohumil JIROUŠEK. *Josef Macek. Mezi historií a politikou*. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2004.

„vědecko-ateistickou“ výchovou a propagandou, prováděnou po všech myslitelných liniích státní i stranické politiky. Její at' už skutečné či domnělé efekty dokumentuje na číslech z let 1956–1960, odděleně za Českou republiku a Slovenskou republiku (sic!).

Velmi podrobně autorka popisuje závěrečnou fázi Mackova předsednictví (1965: konec nadějí, s. 472–540) a tehdejší pokus zabrzdit demokratizační a reformní tendence v práci Společnosti, který byl mj. motivován „ideologickými pochybeními“ rozšířené populárně-historické revue *Dějiny a současnost* a dalšími kauzami, jež silně iritovaly ideologické oddělení ÚV KSČ, jejího šéfa Pavla Auersperga a důležitého „muže v pozadí“ – historika Václava Krále. Nahrazení Josefa Macka v čele Společnosti tehdy „volným“ biologem akademikem Ivanem Málkem, jakož i vedoucího tajemníka Roberta Horáka (pozdějšího signatáře Charty 77) stranicky ostražitým Jaroslavem Pecnem mělo instituci „konsolidovat“. To se podařilo jen načas, jak dokazuje další vývoj Socialistické akademie v předvečer Pražského jara 1968, resp. v jeho průběhu (s. 541–578). Za velký nedostatek těchto pasáží je možné označit podcenění role a významu Ivana Málka, který stál v letech 1965–1970 v čele Socialistické akademie, jakkoliv on sám pak v r. 1968 rozhodně nepředstavoval motor proklamovaných změn, které ji měly přeměnit v reformní fórum socialistické inteligence, jež v některých dokumentech dokonce aspirovalo i na pozici jejího politického reprezentanta v rámci rekonstruované Národní fronty.⁴ Naopak lze ocenit pozornost, kterou autorka věnovala ambicím levicových „ultras“, konkrétně „marxisticko-leninské“, avšak de facto ostře stalinistické Levé fronty, založené v r. 1969 (Miroslav Matoušek, Jaromír Hrbek, Jaromír Lang, Karel Angelis, Vladimír Brett, Ivan Hruža a další). Ta pak představovala pro Husákovu vedení KSČ nepřijatelnou „levou úchylku“, jež byla nakonec důsledně eliminována jejím rozpuštěním, resp. sloučením se Socialistickou akademií (s. 569–577), byť formálně obě organizace ukončily v r. 1971 svoji činnost a transformovaly se v novou Českou socialistickou společnost pro vědu, kulturu a politiku. Ve skutečnosti však obě organizace navázaly na předchozí činnost Socialistické akademie, což se i navenek projevilo v r. 1973 návratem k názvu Socialistická akademie.⁵

⁴ Martin FRANC. *Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunista*, c. d., s. 184–204, zde s. 196. Je ke škodě věci, že autorka nevyužila příslušnou kapitolu Francovy monografie, ba dokonce ji ani necituje (ačkoliv byla vydána již několik let před její prací).

⁵ Subkapitolou o levicových „ultras“ v Levé frontě autorka v řadě detailů doplňuje sporadickou literaturu na toto téma. Srov. např. Zdeněk FILIP. *Normalizační Levá fronta 1969–1970*. In *Československo po sovětské okupaci 1968*. Olomouc, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1997, s. 31–36; Pavel URBÁŠEK. *Jak „pancéřové*

Je příznačné, že autorka místo klasického závěru zakončila svůj opus textem nazvaným Místo závěru. Vlastně až v něm, nikoliv v úvodních partiích knihy, jsou artikulovány (možné) výzkumné otázky a metodologické problémy, které s prací souvisejí, například: „Dnešní otázka proto zní, jak dlouho přetrvává dědictví propagandy v sociálních rámcích chování společnosti? I přes negativní pohled na propagandu komunistického režimu mu totiž Češi vděčí za svou mnohdy až osvíceneckou víru v pokrok, vědu a techniku.“ (s. 597). Na podloženou odpověď autorka spíše rezignuje, či odpovídá poněkud enigmaticky: „Základní téze poznatků Maurice Halbwachse o formování kolektivní paměti snad při čtení této publikace nabídnou čtenáři důležitou odpověď na otázky, k jejichž teoretickému řešení bude zapotřebí přistoupit jinde.“ (tamtéž)⁶. Je škoda, že autorka zevrubná, mnohdy dokonce až příliš zevrubná a v detailech se ztrácející empiricko-analytická studie nevyústila v obecnější závěry: pro problematizaci u nás dosti jednostranně chápaného totalitárně-historického paradigmatu totiž snesla – právě na příkladu široce rozvětvené horizontální struktury Společnosti pevně propojené s mocenským centrem – řadu dokladů o tom, že konkrétní podoba a fungování minulého režimu byly téměř vždy výsledkem interakce mezi stranicko- a státně-vrchnostenským komandem a často velmi aktivní, ba kreativní „odpovědí“ ovládaného systému (viz její exkursy o praxi ediční politiky či o transmutaci jednostranné „vědeckoateistické“ propagandy v diferencovaný dialog mezi marxisty a křesťany). Větší soustředění na tyto mechanismy ovládnutí a spolu-ovládání by mohlo na bázi vyhodnoceného pramenného materiálu (a autorka musela vzhledem k absenci kmenového archivního fondu Společnosti

---

divize“ bránily socialismus (K úloze ultraradikální levice v letech 1968–1969). *Listy*, 4, 2006, s. 17–24; TÝŽ. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 52–57. Ještě více mezerovité jsou naše znalosti k druhé významné organizaci „ultras“, tj. Leninskému svazu mladých (založen v r. 1969), pod tlakem Husákova vedení KSČ nuceně sloučeného s normalizačním Svazem vysokoškolských studentů a po krátké epizodě jeho existence vplynuvšího do nové jednotné mládežnické organizace – Socialistického svazu mládeže (SSM). I zde – podobně jako v případě Levé fronty – chybí dochované archivní prameny, respektive nejsou dostupné. To představuje i limity současných výzkumů na toto téma (Christiane Brenner, Collegium Carolinum Mnichov).

⁶ Autorka tuto tezi dále nerozvíjí, neuvádí ani konkrétní odkaz na Halbwachsovu definici (či spíše definice), které samozřejmě konkrétní „odpovědi“ nenabízejí, avšak umožňují je ve vztahu ke konkrétním sociálním skupinám trnitými cestami hledat. Srov. např. Maurice HALBWACHS. *Das kollektive Gedächtnis*. Stuttgart, Ferdinand Enke, 1967, s. 13–31 et passim; TÝŽ. *Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen*. Berlin, Luchterhand, 1966, s. 57–72, 143–162, 297–390.

pracovat trpělivě metodou *colligere fragmenta*!) přinést více podpůrných argumentů pro závěrečné úvahy o roli inteligence v minulém režimu, která podle autorky podnikla na půdě Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí neúspěšný marxisticko-leninský pokus zvrátit „hegelovskou negaci negace, společenské utopie intelektuálů“. Také lze litovat, že mezinárodní kontext, tj. komparace Společnosti s obdobnými institucemi v dalších socialistických zemích (SSSR: Všesvazová společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, Polsko: Towarzystwo Wiedzy Powszechnej a jeho předchůdci, NDR: Gesellschaft zur Verbreitung der wissenschaftlichen Kenntnisse, od r. 1966 se staronovým přídomkem URANIA aj.) je v práci naznačena jen ad hoc, respektive se objevuje kontextuálně, např. v souvislosti se vznikem Společnosti (s. 50–56), s novým ideovým programem Společnosti pod předsednictvím Josefa Macka z r. 1957 (s. 250–271) či v kapitole o mezinárodní spolupráci (s. 373–409).

A spíše rituální douška na závěr: práci by rozhodně prospěla pečlivější revize textu, neboť některé omyly a „překlepy“ jsou věru nepřijemné. Tak např. revidovaný status ČSAV dle zákona č. 54/1964 Sb. mohl stěží tvrdit (s. 23, poznámka 13), že „Československá akademie věd je vědeckou institucí České a Slovenské Federativní republiky (...)“, neboť tento název státu byl schválen až v r. 1990. Podobně je na s. 453 k roku 1960 řeč o „7 krajích České republiky“ (!). A ze stejného soudku: na počátku 60. let mohla být stěží provedena reorganizace Společnosti „v důsledku federalizace Československa“ (s. 150), Česká televize vznikla jako instituce tohoto jména (s. 190) až v r. 1992 (předtím Československá televize). Oblíbený motiv „federalizace“ se nevhodně vrací i v souvislosti s novým uspořádáním státu v r. 1960 (s. 457): jakkoliv znamenalo hluboký zásah do státní správy, rozhodně je nelze označit, a to ani v náznaku, federalizací. Pečlivější zacházení by si zasloužila i jména a funkce mnohých důležitých osobností. Tak na s. 149 je u komunistického funkcionáře a ministra řady československých vlád Vratislava Krutiny uvedeno chybné křestní jméno Vladimír. Julius Dolanský nemohl být ředitelem nikdy neexistujícího *Sovětského institutu* ČSAV, nýbrž eventuálně Československo-sovětského institutu ČSAV (s. 374), místo jakéhosi M. M. Šejmana (s. 386) měla autorka zřejmě na mysli známého protagonistu vědeckého ateismu v SSSR M. M. Šejnmana. Německý filozof kultury se nejmenoval Cassierer, ale (Ernst) Cassirer (s. 397), někdejší známý jezuita A. Tondi se nejmenoval křestním jménem Alighieri, ale Alighiero (s. 398), kuriózně působí počestěné křestní jméno (Bedřich) u jednoho ze zakladatelů německé dialektické teologie Friedricha Gogartena (s. 442). Na s. 580 autorka správně cituje *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSC*, ale poznámkou *sic!* u jména Martina Vaculíka, vedoucího tajemníka MV KSC v Praze v období Pražského jara, dává najevo neporozumění tomuto textu, tj. že si jej nejspíš plete či jinak dává dohromady se spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem. Tyto i jiné

drobnosti, přehlednutí a opomenutí však nemění nic na faktu, že práce Doubravky Olšákové – byť se jedná „jen“ o kolaterální mezivýstup z širě koncipovaného grantového projektu – byť se jedná „jen“ o kolaterální výstup z širě koncipovaného grantového projektu GA ČR „Akademie věd jako prostředek sovětizace vědy. Sovětizace středoevropských vědeckých institucí po nastolení komunismu“ – významně rozšiřuje naše znalosti nejenom o konkrétní, dnes pozapomenuté instituci, nýbrž i o roli a místo vědy, vědecké politiky a „vědecké osvěty“ v ideologických a mocenských souřadnicích komunistického režimu v Československu.

MIROSLAV KUNŠTÁT

Martin Franc a kolektiv. Dějiny Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR pro ÚOCHB AV ČR, 2013, 292 + XLVI s.

„Kdo chce bohatství, musí si dopřát vědu. Blahobyt a věda jsou dvě strany jedné medaile.“ To napsal profesor Peter Gruss, president Max-Planck-Gesellschaft, v úvodu výroční zprávy této společnosti za rok 2013. Informace z recenzované knihy to do značné míry potvrzují a osvětlují tak novou fasetu v dějinách vědy.

Krásně vypravená publikace (s barevnými fotopřílohami) vyšla u příležitosti výročí šedesáti let existence ústavu a spíš více než méně také jako oslava jejího zakladatele profesora Františka Šorma (2. února 1913–18. listopadu 1980). Hlavním autorem je Martin Franc, zkušený archivář a historik vědy z dnešního Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Jako v příslovečné kapce vody se v dějinách tohoto dnes nepochybně „nejbohatšího“ vědeckého ústavu odrážejí československé, české i evropské dějiny a bylo na autorech, jaké prameny k tomuto líčení zvolí, stejně jako jaký způsob vyprávění si vybere. Kniha nezachycuje jen to, čemu říkáme dějiny, ale všímá si i toho, čemu lze celkem právem říkat „osudy“¹ –

¹ Velmi výstižné slovo „osudy“ v této souvislosti použila Věra DVOŘÁKOVÁ. *Osudy Ústavu pro jazyk český. Dějiny ÚJČ a jeho předchůdců ve světle archivních dokumentů*. Praha, 2011. Titul výborné knihy poněkud klame; autorka moudře konfrontovala obsah archivních dokumentů se vzpomínkami pamětníků. Tím je nejen uvedla na pravou míru, ale i významně doplnila novými fakty. Alespoň v poznámce chci připomenout, že práce jazykovědců zcela organicky náleží do dějin vědy a techniky: byli to oni, kdo vytvářeli, vytvářejí a kodifikují vědeckou a technickou terminologii. Jen pár zasvěcenců například dnes ví, že na překladu Wienerovy *Kybernetiky* se podílel profesor

tedy ty události, které ústav bez jeho přičinění prostě osudově „postihly“, především sovětská agrese v srpnu 1968 a následná doba „normalizace“. A nelze nepřiznat, že i období po „sametové revoluci“ – nejasná až neprozřetelná vládní politika nejen tento ústav spíš „postihla“, než „osvobodila“.

Na tomto místě chci také připomenout pojem „pádivost soudobých dějin“² a doplnit jej jen o zdůraznění prokázaného faktu, že průběh dějin vědy a techniky má stále se zrychlující rytmus. Například „dávno“ v dějinách operací očí je zcela „nedávno“ podle běžného kalendáře. Asi největší potíže s tím měly a dosud mají všechny instituce, které z vůle politiků mají chod vědeckých ústavů, a tím i proces vědeckého poznávání, administrativně řídit a vůbec „spravovat“. Tato „pádivost“ dělí také dnešní čtenáře na dvě skupiny. Starší generace zná pojmy jako „kádrová politika“, „socialistické plánování“, ROH (= Revoluční odborové hnutí – název tehdejších unifikovaných odborů) atd. Naopak mladší generaci je třeba všechny tyto (pro ně zhusta neuvěřitelné a nepochopitelné) realie a „příruční jsoucnó“ – viz dále – vysvětlovat.

Všechny ty malé, v danou chvíli i zdánlivě samozřejmé okolnosti z našeho „nejbližšího světa“, které bezprostředně ovlivňují myšlení a rozhodování, pojmenoval Martin Heidegger a jemu věrní fenomenologové chytrým pojmem *příruční jsoucnó*. Zdaleka ne všechny práce z oblasti soudobých dějin si „tohoto fenoménu“ všímají, tím méně je nějakým způsobem dávají do souvislostí a vysvětlují. Francova kniha ale tak poctivě činí: dozvídáme se tu o povinných „brigádách“ na pomoc jednotným zemědělským družstvům, o neméně povinné účasti na prvomájových průvodech, politických školeních, „socialistických závazcích“, o nedostatcích zásobování nejen spotřebním zbožím (včetně pověstného „úzkého profilu“ v zásobování toaletním papírem), ale i pro práci ústavu nezbytnými chemikáliemi a přístroji. Franc ovšem na více místech také ukazuje, jak takzvané „společenské organizace“ (odborní Svazarm, Svaz mládeže...), které měly (podle Stalinových slov) sloužit jako „převodní páky“ k prosazování komunistické politiky, byly ve skutečnosti zhusta používány jen k „zastřešení“ zcela vítaných a rozumných volnočasových akcí pracovníků ústavu, jako byly společné návštěvy divadel a koncertů Pražského jara, sportovních, kulturních a rekreačních akcí i prosazování vědeckých záměrů.³ Martin Franc ovšem dobře ví, o čem píše;

Vladimír Skalička, jehož vlastním oborem byl srovnávací jazykozpyt. Bohužel za terminologické zásluhy byl v naší literatuře dosud „oslaven“ snad jen Jan Svatopluk Presl.

² Profesor Robert Kvaček in Sylva DANÍČKOVÁ. *Skrytá poselství vědy. Rozhovory s vědci*. Praha, Academia, 2009, s. 345.

³ Velmi informativní a „čtivé“ jsou například stránky 128 a další.

stačí odkázat na jeho jinou, poměrně nedávnou publikaci *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*.⁴

Knihu o dějinách jednoho z tradičně nej přednějších ústavů Akademie věd a dnes nejlépe finančně zajištěného ústavu, který se zabývá především základním výzkumem, budou asi jinak recenzovat chemici a biochemici (jen zprostředkovaně vím, že veškerá složitá terminologie je správně napsána). Pochvala knihy by měla zaznít od Ústavu pro soudobé dějiny a možná ještě silněji od všech zastánců a příznivců oral history. Pro „soudobé dějináře“ je v knize i chytré zamyšlení: kde končí „soudobé dějiny“ a začíná „současnost“. Uznání proto zaznívá i na stránkách časopisu *Dějiny věd a techniky*.

Velmi nároční posuzovatelé by si možná přáli ještě obsírnější zamyšlení nad vztahem „čistého“ základního výzkumu a jeho využití v praxi. Někdo jiný by možná ocenil, kdyby kniha věnovala více pozornosti i klasickým „slepým uličkám“, které zákonitě každý velký výzkum provázejí. Moudří zastánci rozumné vědní politiky by zase možná byli rádi, kdyby konstatování, jak dlouho trvá, než výsledek základního výzkumu dozraje k využití a zhodnocení v praxi, bylo vytištěno „výraznějším písmem“. Sociologové mezi posuzovateli by třeba uvítali výraznější konstatování, že v ústavu a i v celé ČSAV vládl skvělý *esprit de corps* – (celkem oprávněná) hrdost na příslušnost mezi superelitu v československém světě. Velmi věcně a spravedlivě publikace pojednává o vztazích tohoto ústavu s vysokými školami.

Je také třeba si všimnout pramenů, které autor kriticky použil a z nichž poctivě i citoval. Kniha má 1 624 poznámek a 5 stran plní soupis použité literatury.⁵ Výtečným přínosem pro klasické dějiny vědy jsou početné a přesné „medailonky“ – životopisy významných a dodnes slavných i dnes zapomínaných vědců. Pomineme-li téměř všechny (praktické i ryze teoretické) otázky chemie a biochemie, můžeme obsah Dějin Ústavu organické chemie a biochemie shrnout v několika odstavcích.

Generace „Otců – zakladatelů“, to byli většinou lidé z pověstného ročníku 1925; v období okupace se naučili čelit mnoha nesnázím i umění jak přelstít či obejít „vrchnost“. Nechyběl jim elán a vůle po dalším vzdělávání. Okupace jim zabránila v řádném vysokoškolském studiu, pracovali ve farmaceutických a průmyslových laboratořích, ovšem často pod vedením vynikajících profesorů starší generace, kteří tu po zavření vysokých škol rovněž našli azyl.⁶ Po skončení války

⁴ Spoluautorem je Jiří Kvapík, kniha vyšla v nakladatelství Academia roku 2011.

⁵ V uvedených titulech je 14 autorek a autorů původním povoláním opět archivář/ka.

⁶ Z učitelské generace to byli V. Ettel a R. Lukeš. Z mladých mj. František Šorm, Otakar Mikeš, Jiří Gut a další.

se tato skupina sešla a doplnila na Vysoké škole chemicko-technologického inženýrství – tehdy v rámci Českého vysokého učení technického. Do skupiny již tehdy vedené starším F. Šormem se kromě jiných zapojil též Vlastimil Herout a Otto Wichterle. V r. 1950 vzniklo Ústředí vědeckého výzkumu a v jeho rámci sedm „ústředních ústavů“. F. Šorm se stal ředitelem Ústředního ústavu chemického, který po založení ČSAV pokračoval pod jménem Ústav organické chemie ČSAV.⁷ Ústav se od počátku věnoval využití přírodních látek pro lékařské účely (Vlastimil Herout byl vedle biochemie i expertem v oblasti botaniky) a dosahoval v rámci republiky i tehdejších „zemí tábora míru“ vynikajících výsledků.

Kariéra F. Šorma vyvrcholila jeho jmenováním předsedou ČSAV, následovalo i členství v Ústředním výboru KSČ i funkce poslance Národního shromáždění. Je uváděn jako autor či spoluautor 1300 vědeckých publikací. Během šedesátých let patřil ÚOCHB právem mezi nejlepší (a také nejslavnější) československé výzkumné ústavy.⁸ Zlom v Šormově kariéře a v osudech ústavu přinesl rok 1968, spojený s emigrací mnoha předních pracovníků, se škrty v rozpočtu a s nejrůznějšími „normalizačními opatřeními“. Přispěl k nim ještě i sám F. Šorm, jehož tzv. *Lex Franc* nařizoval, že tabulková místa a příslušný mzdový fond po emigrantech připadají bez náhrady eráru.⁹ S novými a dobrými řediteli ale ústav postupně překonal většinu obtíží a stejně tak i potíže po všech úsporných opatřeních devadesátých let.¹⁰ Dnes po zásluze sklízí plody dlouholeté výzkumné práce a díky patentovaným lékům profesora A. Holého a dalších je i finančně nejlépe zajištěným výzkumným pracovištěm ČR.

Velkou oporou byly autorovi nejen práce typu *Vzpomínání na život v ÚOCHABU* (Antonín HOLÝ, dosud nevydaný rukopis) či *Vzpomínky na Ústav organické chemie a biochemie a Farmakologický ústav ČSAV* (Helena RÁŠKOVÁ in Hana Barvíková (red.). *Reflexe počátků vědecké instituce*. Práce z Archivu Akademie věd, řada C, sv. 4. Praha, 2003) či *50 let Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR* (Kolektiv autorů. Praha, 2003). Byly to též výpovědi pamětníků a spoluvůrců dějin ústavu a celé akademie (Sbírka rozhovorů v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR i webové záznamy dalších rozhovorů). Nejvíce archivního materiálu měl autor ve svém mateřském archivu; oceňuji, že správně vycházel z faktu, že výroční zprávy jsou psány pro oči „vrchnosti“ a ne vždy

⁷ Konečné jméno Ústav organické chemie a biochemie získal ústav až r. 1960.

⁸ Mezi trojici „nej-“ ústavů Akademie patřil ještě Mikrobiologický ústav profesora Ivana Málka a Ústav makromolekulární chemie profesora Otty Wichterleho.

⁹ Nařízení zrušil až pozdější předseda ČSAV Josef Říman.

¹⁰ K obtížím této doby patřil i boj o přežití celé akademie, vedený zástupci některých vysokých škol za blahovlnného přihlížení tehdejších politiků.

odrážejí celou historickou pravdu, a víc informací proto čerpal z objektivnějších zápisů z porad a podobných pramenů. Neexistující archivní materiál společenských organizací (ROH, SSM, Svazarm atd.) nahrazují jednak nejružnější vzpomínky, jednak literatura.

Zcela specifickou kategorií velmi výmluvného pramene jsou „vyprávějící fotografie“, které se podařilo pro publikaci shromáždit v nemalém počtu (víc než 40). Ty totiž daleko přesvědčivěji dokumentují „příruční jsoouco“ než strohý výklad historika; např. snímky ze společného sportování, vlastních kulturních akcí atd. Měl by to být silný impuls pro historiky mladých dějin, aby si tohoto specifického pramene více hleděli, a neméně silný podnět pro archiváře a zejména správce sbírek fotografií, aby se získávání, zpracování a zpřístupnění toho materiálu daleko více věnovali.¹¹

Velkým svodům k odbíhání a rozbíhání děje čelil úspěšně autor úctyhodně důkladným poznámkovým aparátem, kam mj. schoval stručné životopisy mnoha vědců, dějiny budovy ústavu¹² i kdysi pověstnou (a dodnes ne zcela zapomenutou) „kauzu“ Ivana Svitáka a názory F. Šorma na filosofii a společenské vědy vůbec).¹³ Martin Franc raději líčí a předkládá fakta, než by poučoval – ale asi právě proto je jeho kniha velice přesvědčujícím poučením o našich mladých dějinách, velkých osobnostech a velkých objevech – stojí za pozornost!

JINDŘICH SCHWIPPEL

¹¹ V archivářském žargonu Národního filmového archivu existuje slovo „ksichtolog“, které označuje pracovníka/pracovníci, který/á zná zapomenuté tváře kdysi slavných a důležitých osob. Externí „ksichtoložka“ se kdysi zasloužila o přesný popis reportážních fotografií z nejstaršího období ČSAV. Vedle recenzované práce si v tomto ohledu (využívání „mluvících fotografií“) zaslouží uznání publikace Jiří KŘEŠTANA. *Zdeněk Nejedlý – politik a vědec v zapomnění*. Praha–Litomyšl, 2012.

¹² I někdejší budovy výzkumných ústavů jsou pomníky neblahého období socialismu u nás: obrovité sklady sloužily k „předzásobování“ materiálem, který v plánovaném hospodářství byl obvykle dodáván ve lhůtě jednoho roku a rozhodně ne podle okamžitých potřeb výzkumu.

¹³ Jako příznačný příklad svodu k „odbíhavosti“ uvádím pamětníky zmiňovaný fakt, že F. Šorm jako předseda ČSAV dal na plný úvazek zaměstnat klavíristu, který měl být okrasou konferencí a symposií. Lze to posuzovat buď jako příklad a doklad Šormovy „velmožské éry“ – nebo také jako právem zapomenutou a pro chod dějin Akademie bezvýznamnou maličkost. Martin Franc čelil těmto svodům s velkou moudrostí.

Dušan Kováč a kolektiv. Dejiny Slovenskej akadémie vied.
 Bratislava, Veda, 2014, 688 s., 515 obrazových příloh.
 ISBN 978-80-224-1315-9

Na přelomu léta a podzimu 2014 vyšly recenzované Dějiny, k jejichž vzniku dalo popud Předsednictvo Slovenské akademie věd (SAV), když se chystaly oslavy 60 let jejího trvání. Pověřilo Historický ústav SAV, aby dějiny SAV ve spolupráci s Ústředním archívem SAV zpracoval; v minulých letech byly sice vydány publikace na toto téma, leč ty byly vždy věnovány vymezeným obdobím nebo specifickým aspektům dějin vědy na Slovensku. Recenzovaná kniha aspiruje na dílo, která má zachytit celé dějiny SAV v jejich komplexnosti od prehistorie instituce až k roku 2013. I když Dějiny byly napsány k výročí SAV, neoslavují jubilující organizaci, snaží se podat veřejnosti historii akademie i z kritického hlediska. Použité prameny byly pečlivě analyzovány a vsazeny do kontextu dějin slovenské společnosti a slovenského, případně československého státu.

Bezprostřední předchůdkyní SAV byla Slovenská akadémia vied a umení (SAVU), založená za Slovenského státu v roce 1942. O 11 let později, tedy v době, kdy politický totalitní systém v Československu vrcholil, se transformovala do SAV, což se nutně odrazilo i při založení ČSAV a SAV jako akademií sovětského typu. Projevilo se to nejen v jejich struktuře, ale i v jejich řízení a hlavně u humanitních věd došlo ke zpolitizování a sovětizaci.

Recenzovaná kniha má dva díly v jednom svazku: První díl se v první části týká SAV a slovenské vědy na pozadí historického a společenského vývoje v devíti kapitolách. Pojednává je činnost slovenských obrozenců, prvních vědeckých institucí na Slovensku (např. Učené společnosti P. J. Šafárika) až po léta existence SAVU (1942–1953). Kapitola sepsaná A. Hudekem a J. Klačkem se zabývá vznikem SAV a popisem situace ve slovenské vědě v letech 1952–1953, uzákoněním SAV, její strukturou podle zákona z roku 1953 a v neposlední řadě i vztahem SAV k ČSAV. Ten je popsán i v další kapitole, zabývající se lety 1953–1967, kdy vládl ve společnosti centralismus zanesený i do akademií. Zajímavé je pojata činnost SAV v letech 1968–1969, která autor kapitoly A. Hudek označil za léta obrodného procesu. SAV se v té době snažila vymanit z područí ČSAV a plně se osamostatnit. Československá společnost včetně SAV pak vstoupila na cestu tzv. normalizace se všemi projevy té doby. V SAV (stejně jako v ČSAV) došlo k personálním změnám a k čistkám, tvrdému tlaku komunistické strany a k organizačním změnám. Období druhé poloviny 80. let (v „perestrojkových“ letech SSSR) je v SAV popisováno jako rozpačitá změna.

Hlavní editor knihy historik D. Kováč si vzal za úkol popsat transformaci SAV v letech 1990–1993, a to se mu na téměř 20 stranách knihy podařilo. Činnost akademie v tomto období sepsal A. Hudek, který neodbyl ani rozdělení Československa a vznik samostatné Slovenské republiky, ani to, jak se nový stát zachoval k vědě a hlavně k SAV. Až zákon z roku 2002 definoval její postavení ve státě. Ani po přistoupení Slovenska do Evropské unie nebyly stálé potíže s financováním vědy na Slovensku vyřešeny a trvají dosud, což se ovšem děje i u nás.

V druhé části 1. dílu Dějin je podán dosti podrobný vývoj SAV v celé její historii. Na 40 stranách knihy jsou prezentovány nejvýznamnější výsledky bádání v SAV v jednotlivých

oborech. Jsou ve srovnání s dělením disciplín v AV ČR členěny jinak: na vědy historické, vědy o člověku a společnosti, vědy o kultuře a umění, na vědy lékařské, chemické a biologické, vědy zemědělské a veterinární, na matematicko-fyzikální vědy a informatiku, vědy o Zemi a vesmíru a na vědy technické. Světového či alespoň evropského ohlasu se dočkaly podle mínění recenzenta práce výsledky z astronomie, např. měření polarizace korony Slunce během jeho zatmění a hledání nových planet.

Zajímavá je skutečnost, že kapitoly o řízení vědeckého výzkumu, vědecké výchově, spolupráci se zahraničím, finančním, materiálním a personálním zabezpečení, o ediční a patentní činnosti SAV a vědeckých společnostech začleněných do SAV napsaly jen ženy, takže K. Majerová, A. Marčeková, L. Kamencová, J. Gubašová Baherníková a J. Pavlová se jako autorky postaraly o téměř 100 stran knihy, tedy o podstatnou část knihy, jež podává skvělý obraz SAV jako vědecké instituce.

Druhý díl publikace je věnován důležitým dokumentům k činnosti SAV včetně SAVU. Za zmínku např. stojí žádost předsedy komise Zboru poverenikov pro vybudování SAV, O. Pavlíka, pozdějšího předsedy SAV, z 10. 10. 1952, adresovaná řediteli Ústavu slavistiky AV SSSR, o informace o vztahu AV SSSR k republikovým akademiím nebo dokument adresovaný ÚV KSS, týkající se zásad kádrové politiky v budoucí SAV, znění zákona z 29. 6. 1953 o zřízení SAV a dokument o kritice „kádrových nedostatků“ v roce 1958 při politicko-odborných prověrkách pracovníků SAV. Několik publikovaných dokumentů se týká obrodného procesu v roce 1968 i nového pořádku v době tzv. normalizace. Nechybí v nich ani veřejné prohlášení členů SAV, vyjadřující bezvýhradnou podporu normalizačnímu vedení KSC, které bylo publikováno v Pravdě 16. 4. 1970. Předsednictvo SAV reagovalo 28. 11. 1989 na začátek sametové revoluce – v prohlášení se zmiňuje proces obnovy socialismu v ČSSR, požadavek směřovaný na Federální shromáždění, aby škrtno v Ústavě ČSSR článek o vedoucí úloze KSC ve společnosti, či požadavek na vypsání svobodných voleb, tedy požadavky přijímané i českou veřejností. Ze šedesátileté historie SAV byly do této části knihy vybrány dokumenty z let 1990–2010, které zabírají 46 stran textu, dokumentům starším je věnováno 140 stran. Pro současnou a hlavně budoucí generaci je historie SAV podrobněji zachycena ve své mladosti i dospělosti.

Dějiny SAV jsou zpracovány velmi zdařile. Velký díl práce na nich odevzdal Adam Hudek, který napsal zhruba 150 stran výkladového textu (bez dokumentů a příloh). Autorský kolektiv Dějin vedl jeden z nejznámějších slovenských historiků, Dušan Kováč, předsednictvo mělo štěstnou ruku, když ho k velmi náročné práci vybralo.

Při prezentaci publikace v Praze v říjnu 2014 předseda AVČR Jiří Drahoš s úsměvem podotkl, že slovenští historici předběhli české kolegy, kteří sice usilovně pracují na dějinách ČSAV a AV ČR, ale nejsou s nimi hotovi. V roce 2013 zásluhou Masarykova ústavu a Archivu AVČR vyšly alespoň Dějiny AVČR v obrazech, takže vakuum v dějinách vrcholné vědecké organizace bylo částečně zaplněno.

Slovenská, ale i česká vědecká veřejnost Dějiny SAV jistě přijme za své, kniha si to určitě zaslouží. Měla by být součástí každé veřejné knihovny a knihoven pracovišť SAV a AVČR.

J. JINDRA

Konference o vědeckých korespondencích

Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku Filosofického ústavu AV ČR, v.v.i., uspořádalo ve dnech 18.–19. září 2014 menší mezinárodní konferenci s názvem *The Practice of Scholarly Communication: Correspondence Networks between Central and Western Europe, 1550–1700*, tedy téma, které toto oddělení sleduje již řadu let.

Hlavní organizátoři Vladimír Urbánek a Iva Lelková pozvali odborníky ze sedmi evropských zemí. Prvý den zaznělo osm referátů. V úvodním se Lucie Storchová (Filosofický ústav AV ČR) zabývala různými teoretickými koncepty, které se v posledních dvou desetiletích uplatnily v bádání o humanistickém networkingu, strategiích sebeprezentace a získávání mecenátu humanistickými učenici. Paola Molino (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) soustředila svou pozornost na osobu Huga Blotia, který se stal v r. 1575 císařským knihovníkem, a sledovala, jak budování jeho korespondenční sítě odráží zájmy instituce, v níž působil, tedy císařské knihovny. Stefania Salvadori (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel) představila rozsáhlou korespondenci křesťanského utopisty, luterského teologa a autora řady křesťansko-vzdělávacích spisů první poloviny 17. století J. V. Andreaeho a osob jeho okruhu a referovala o probíhajícím projektu jejich databázového zpracování. Jiří Just (Historický ústav AV ČR) na základě korespondence z archivu Matouše Konečného osvětlil kontakty Jednoty bratrské s reformovaným teologem Matthiasem Martinim a studia bratrských adeptů kněžství na brémském gymnáziu. Čtyři referáty byly věnovány

komunikační síti Samuela Hartliba, tedy tématu, které je tradičně zkoumáno domácí komeniologií v souvislosti s Komenského mezinárodními kontakty, ale od devadesátých let hraje významnou úlohu i v mezinárodním bádání o intelektuální komunikaci v širokém kontextu dějin vědy, medicíny, technologií a vzdělanosti obecně. V návaznosti na digitalizaci Hartlibova archivu a jeho dalšího databázového zpracování v rámci projektu Cultures of Knowledge (probíhá od roku 2009 na Oxfordské univerzitě a významně se na něm podílí i Filosofický ústav AV ČR) je nyní možné pracovat v rámci databáze Early Modern Letters Online s velkým množstvím dat, které mohou být z různých hledisek analyzovány a vizualizovány (např. pomocí map). Těchto možností využili ve svých vystoupeních zejména ředitel projektu Cultures of Knowledge Howard Hotson (University of Oxford), jeho nizozemský spolupracovník Robin Buning (University of Oxford) a koordinátor české spolupráce Vladimír Urbánek (Filosofický ústav AV ČR). Howard Hotson zaměřil pozornost na mapování prosopografických dat řady členů Hartlibova okruhu a zdůraznil roli, již ve vytváření kontaktů mezi nimi hrálo institucionální zázemí – společná studia na heidelberské univerzitě. Robin Buning komparoval dva okruhy Hartlibových korespondentů působících v Amsterdamu a v Hamburku. Vladimír Urbánek srovnával na základě kvantitativní analýzy různá období Komenského korespondence s Hartlibem, specifikoval jeho pozici v komunikační síti a nastínil otázku proměn a přetrvávání korespondenčních sítí po smrti obou protagonistů. Markéta Klosová (Filosofický ústav AV ČR) pojednala o úloze, jakou hrál v Hartlibově okruhu Joachim Hübner,

a analyzovala jeho úlohu kritického posuzovatele různých projektů, jež v rámci okruhu vznikaly a byly šířeny a diskutovány v rámci korespondenční sítě.

Druhý den měl na pořadu jen čtyři referáty. Jordan Avramov (Institute for the Study of the Societies and Knowledge, Bulgarian Academy of Sciences) se zabýval osobou historicky prvního sekretáře Royal Society Henryho Oldenburga a jeho kontakty se střední Evropou – byla to jedna z nejlepších přednášek. Philip Beeley (University of Oxford) se věnoval úloze, jakou hráli v počátcích Leopoldiny – *Academie naturae curiosorum* v Bratislavě učenci, jejich kontakty a výjimečné sociokulturní a politické podmínky Vratislavi. Iva Lelková (Filosofický ústav AV ČR) se koncentrovala na korespondenty Athanasia Kircherera z našich zemí, zvláště pak na jezuitské matematiky a jejich zapojení do korespondenčních sítí západní Evropy. Závěr obstaral Maciej Jasiński (Instytut Historii Nauki, Polska Akademia Nauk),

který analyzoval listy mezi astronomem Johannem Heveliem a Stanisławem Lubienieckim, jak jsou zachyceny v Lubienieckého spise *Theatrum cometicum*, a způsoby, jakým se Lubieniecki publikováním astronomické korespondence svých kolegů začlenil do raně novověké republiky učenců.

Účastníci konference představili příspěvky různé závažnosti, tak už to ale i na mezinárodních akcích často bývá. Z „českého“ hlediska by byl asi žádoucí větší podíl referátů o osobnostech našich dějin – není však nic ošidnějšího než doporučovat, co všechno by se ještě mělo udělat. K aktivům konference patřila živá a zasvěcená diskuse, odhodlání všech účastníků věnovat se i nadále usilovně studiu tohoto relativně nového odvětví historiografie a především rozhodnutí pořadatelů vydat v dohledné době sborník s přednesenými referáty.

JOSEF SMOLKA

ZPRÁVY

Karel Černý. Mor 1480–1730: Epidemie v lékařských traktátech raného novověku. Praha, Karolinum, 2014, 504 s. ISBN978-80-246-2297-2

Kniha se zabývá otázkou, jak se s fenoménem nazvaným „mor“ potýkali raně novověcí lékaři. Spadá tedy do dějin vzdělanosti, přesněji dějin epidemiologického, ale také toxikologického a ekologického myšlení či psychologie. Tématem

je mor v akademické literatuře raného novověku.

Prameny jsou definovány jako jazykově latinská tvorba, produkovaná lékaři pro publikum dostatečně vzdělané, aby si s latinským textem poradilo, avšak nejde o texty, které by byly určeny pouze lékařům. Výjimku tvoří texty o moru Albíka z Uničova a další ze 14. století, které autorovi slouží jako komparativní materiál se středověkou literaturou. Další výjimkou je materie Isabely Cortese, italské autorky

16. století; nicméně na tyto výjimky práce upozorňuje. Autoři jsou celoevropsky i regionálně známi, ale také zcela neznámi. Cílem při jejich výběru byla snaha o co největší pestrost. Všichni jsou pak představeni v krátkých medailoncích.

Analyzované tisky lze definovat právě jako již zmíněnou akademickou literaturu o moru. Ta byla vybrána zaprvé proto, že autor se dle svých slov snažil o orientaci na téma, které by se blížilo dějinám „vnitřní logiky“ vědy jako takové; nechtěl přednostně studovat sociokulturní a historický kontext dějin lékařství, protože se domníval, že je to oblast daleko lépe zpracovaná. Zadruhé proto, že se zdálo, že výklad o medicíně v minulosti vyžaduje hledání dlouhodobých kontinuit, což je věc, pro niž je literatura akademické proveniencí mimořádně vhodná.

Úvod se mimo jiné věnuje i historii dějin lékařství, poté je zařazena kapitola věnovaná pramenům a učeneckým sporům o moru; tato část dává přehled o tom, které autory považovala většina lékařů renesance a baroka za hlavní pilíře v dějinách epidemických chorob. Poté následuje oddíl věnovaný fyziologii člověka a světa, následuje pasáž o patologii moru, tedy o *contagiu*, nakažlivosti, hnilobě a vývoji nemoci. Před závěrem knihy je jedna kapitola věnovaná prevenci a jejímu vývoji a druhá léčbě a rekonvalescenci. Struktura tedy do jisté míry odráží řazení samotných tisků o moru.

V jiných odborných pracích na téma moru se nejčastěji setkáváme s tím, že se snaží popisovat různé morové epidemie v minulosti, obvykle vnímané jako masivní demografické krize. Někteří autoři píšou o moru jako důležitém symbolu smrti, trestu či metafoře zkázy, jež se promítá do dějin kultury, teologie nebo politiky,

a nelze opominout práce o dějinách patogenu způsobujícího mor. Hlavním předmětem zájmu této knihy je na druhé straně sledování proměn lékařského uvažování o infekčních chorobách a především o moru v raném novověku. Cílem je pokus o rekonstrukci lékařských teorií týkajících se morových epidemií v době od konce 15. století do začátku století 18. a sledování dlouhodobých kontinuit a diskontinuit v teorii, terapii a praxi morového lékařství.

V první řadě se autor pokusil o stručné shrnutí svého pohledu na vývoj dějin lékařství jako oboru, protože z toho pro něj vyplývají určité metodologické předpoklady. Vycházel z toho, že v Čechách probíhal a probíhá dobrý výzkum zabývající se dějinami institucí a historií výuky, ale chybí rozbory toho, co se v akademickém prostředí vlastně učilo. Dále kniha přináší přehled o tom, jak vypadal protimorový spis, a v širším smyslu tak poskytuje podklady pro pochopení struktury i obsahu raně novověké lékařské literatury. Za zmínku stojí až téměř mravenčí sbírání detailů, které mohou v budoucnu využít další badatelé ke komparativnímu studiu textů vzniklých v jiných oblastech medicíny.

Jedním ze zcela prokazatelných výsledků výzkumu Karla Černého je zjištění pozoruhodné kontinuity jak strukturální, tak i tematické, jež se projevuje v celém zkoumaném období. Lze říci, že tak byl vytvořen první náhled pro možné budoucí systematické studium raně novověkých lékařských teorií. Zároveň se podařilo ukázat, že protimorové spisy jsou až neobvykle interdisciplinárním zdrojem informací, protože popisují širší kontext raně novověké epidemiologie a zároveň prostřednictvím představ o původu nákazy pronikají i do dalších oblastí – toxikologie, ekologie a psychologie.

Autorovi se podařilo vytvořit teoretickou práci, která doplňuje informace v dobře známých knihách zaměřených spíše na institucionální a politicko-sociální dějiny, jako jsou kapitoly o pražské lékařské fakultě z *Dějin Univerzity Karlovy* nebo *Dějiny lékařství v českých zemích* Svobodného a Hlaváčkové. O tom, že dějiny

medicíny nejsou dějinami velkých osobností a objevů, již dávno není pochyb, nejsou však ani dějinami retrospektivních diagnóz, jež vedou ke spekulativním závěrům. Závěry knihy Karla Černého potvrzují nedůvěru v retrospektivní diagnostiku moru v akademické literatuře.

F. HRBEK

Recenzní řízení v roce 2014

Studie a sdělení podléhají anonymnímu recenznímu řízení. Každý text je hodnocen alespoň dvěma odborníky, na základě jejich posudků rozhoduje redakční rada časopisu o podmínkách publikování odevzdaného textu. Recenze jsou interním materiálem redakce a jsou archivovány. Jmenný seznam spolupracujících externích recenzentů (tj. mimo členy redakční rady) je zveřejněn za celý ročník.

V ročníku XLVII, 2014 kromě členů redakční rady na recenzním řízení externě spolupracovali:

Pavel Brauner (Veterinární a farmaceutická univerzita, Brno)

Bohdana Divišová (Univerzita Karlova v Praze)

Martin Franc (Masarykův ústav a Archiv AV ČR)

Alena Hadravová (Ústav soudobých dějin AV ČR)

Vojtěch Hladký (Univerzita Karlova v Praze)

Miloš Hořejš (Národní technické muzeum v Praze)

Jiří Langer (Univerzita Karlova v Praze)

Tomáš Nejeschleba (Univerzita Palackého v Olomouci)

Luboš Nový (Praha)

Ivo Purš (Ústav dějin umění AV ČR)

Václav Rusek (Univerzita Karlova v Hradci Králové)

Karel Stibral (Masarykova Univerzita v Brně)

Jaromír Strejček (Česká společnost entomologická, Praha)

Jan Šebestík (Paříž – Praha)

Daniel Špelda (Západočeská univerzita v Plzni)